

Kitap Tanıtma:

ÖZER ERGENÇ, *Osmanlı Klâsik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı. XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları: 1, Ankara 1995, ISBN 975-95848-D-8, 247 s.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan Türk tarihi çalışmaları arasında özellikle Anadolu'daki yerleşim birimleri monografilerinin sayıca fazlalığı ve bu konulara ilginin yoğunluğu dikkati çekerken, sonraki yıllarda bu tür çalışmaların azaldığı da gözden kaçmamaktadır. Ancak arşivle-
rimizin araştırmacıların hizmetine girmesi ve üniversitemizde bu sahalarla ilgili tezlerin ya-
pılması şehir tarihi çalışmalarına eski önemini kazandırmıştır.

Tanıtmaya çalışacağımız kitap da ülkemizde bu sahada yapılmış ilk çalışma örnekleri ara-
sında gelmektedir. Eser, yazarın "1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya Şehirlerinin
Mukayeseli İncelenmesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-Ekonomik Yapısı
Üzerine Bir Deneme", (A.Ü.D.T.C.F., Ankara 1973) başlıklı doktora tezi ile sonraki yıllarda aynı
konularda yaptığı araştırma ve yayınlarına dayanmaktadır. Yazar yayında çalışmanın ilk haline
pek müdahale etmediğini belirtmektedir (s. 11).

Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik tarihi konularında yapılan çalışmaları şehir ölçe-
ğinde ele alarak ülkenin genel durumu hakkında bilgi sahibi olunulabileceğini belirten yazar,
XV. yüzyıldan itibaren İslâm dünyasının tek temsilcisi olan Osmanlı Devleti dönemi şehir çalış-
malarının sayıca azlığına dikkat çekmektedir. Yapılan çalışmada zaman olarak XVI. yüzyılın
ikinci yarısının seçilmesinin nedeni mevcut malzeme ve dönemin özelliğiyle ilgilidir. Sosyo-eko-
nomik çalışmaların vazgeçilmez kaynaklarından olan şer'îye sicillerinin en eskisi Ankara için
1583-4 (991-2), Konya için ise 1562-3 (970-71) tarihlidir. Kanunî'den sonraki bu dönemde, bo-
zukluk ve şikâyetlerle ilgili kayıtların yanında arşiv belgelerine yansıyan "kadimden olgeleni" de
yakalamak mümkündür. Aynı coğrafi koşullardaki Ankara ve Konya'nın idari sistem içerisinde
şehzade sancağı gibi ayrıcalıklarının bulunmaması, tımar rejiminin uygulandığı eyâletler içinde
sancak merkezi statüsünde bulunmaları, ayrıca ulaşım ve ticaret yolları üzerindeki bu şehirlerin
iktisadi hayatının canlılığı karşılaştırmalar için uygun zemini hazırlamıştır. Ankara'nın 1583-4
ile 1627, Konya'nın 1562-3 ile 1647 yılları arası dönemine ait onar şer'îye sicil defteri çalışmanın
ana kaynağını teşkil etmektedir. Yazar bu defterler üzerinde yoğun ve çok yönlü incelemeler
yapmıştır. Bunun yanı sıra tahrir defterleri, maliye kayıtları, vakıf defterleri gibi arşiv malzemesi
değerlendirilerek, seyahatnâmeler ve mevcut araştırma eserlerindeki bilgiler de gözönünde bu-
lundurulmak suretiyle derinlemesine bir çalışma yoluna gidilmiştir.

İçindekiler (s. 5-8), önsöz (s. 11) ve giriş (s. 12-14) kısımlarının ardından birinci bölüm
Şehrin Fiziksel Yapısı (s. 15-51) başlığını taşımaktadır.

İlk bölümde Ankara şehri ele alınarak (s. 15-31) şehrin, genel görünümü ve esas yol sis-
temi içindeki yeri tespit edilmiş, seyyahların verdikleri bilgilerin ışığında doğu-batu ve kuzey-gü-
ney arasında yapılan ticarete yolların geçiş noktası üzerinde bulunduğu vurgulanmıştır.
Topografik yapının ardından sicil kayıtları ve seyahatnâmelere göre şehrin suru ve kapıları be-
lirtilmiştir. Ankara'nın sanat ve ticaret yerleri olarak bedestenler, hanlar, esnaf çarşuları ve pazar
yerlerinin şer'îye sicilleri, seyahatnâmeler ve arşiv vesikalarından elde edilen bilgilere dayanıla-
rak bânileri ve özellikleri belirtilerek bugünkü yerleriyle birlikte incelenmiştir. Ankara'da yöne-
tim örgütlerinin toplandığı yerler arasında sayılan hisar, sancakbeyi sarayı ve mahkeme binası

üzerinde durulmuştur. Dinî ve sosyal yapılar arasındaki câmi, mescid, medrese, sıbyan mektepleri ve hamamlar sicillerden tespit edilebildiği kadarıyla isimleri, yapılış tarihleri ve bugünkü yerleriyle birlikte listelenmişlerdir. 1601 tarihli bir tahrirde göre şehirde tespit edilen 85 mahalle avârihâneleri ile birlikte verilmiştir.

Ankara şehri için uygulanan yöntem aynen Konya (s. 32-51) için de kullanılmış, şehrin genel görünümü, yol şebekeleri içindeki yeri, suru ve oniki kapısı bugünkü yerleriyle sicil kayıtlarından çıkarılmıştır. Ticaret ve sanat merkezleri içinde bedestenler, hanlar, esnaf çarşıları ve pazar yerleri incelenerek, Evliyâ Çelebi'ye göre XVII. yüzyıl ortalarında bedesteni ile birlikte 1.900 dükkâm olan şehrin ticarî hayatının genel bir görünümü çizilmeye çalışılmıştır. Yönetim örgütlerinin toplandığı yerler olarak hisar ve onun bölümleri olan iç, dış ve zindan kale ile beylerbeyi sarayı ve mahkeme binası hakkında bilgi verilerek câmi, mescid, medrese ve hamamların özellikleri günümüzdeki yerleriyle birlikte belirtilmiştir. Çalışmaya konu olan dönemde 119 mahallesi olan Konya'da 3.654 vergi yükümlüsünün bulunduğu hesaplanmıştır. Son olarak Osmanlı şehirlerinin fizikî yapısı incelenerek, fizikî görünüme tesir eden temel unsurlar üzerinde durulmuş ve İslâm şehri ile Orta Asya Türk şehir tipinin özellikleri, Ankara ve Konya örneğinde elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

II. bölüm, Şehrin Demografik Durumu (s. 52-60) konusuna ayrılmıştır. Bu dönemde iki şehir toplam nüfusu, şehir nüfusunun mahallelere dağılışı ve yoğunlaşma noktaları ile toplam içinde dinî ve etnik grupların oranı tespit edilmiştir. İlk olarak Ankara'nın toplam nüfus ve beslenme imkânları üzerinde durulmuş, 1522 tarihli Ankara sancağı mufassal tahririne göre (BA., TD. 117) 13.203 olarak tespit edilen nüfusun XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyıl başlarında avârihânesi, cizye ve ispençe kayıtlarına dayanarak 23 ile 25 bin arasında olduğu hesaplanmıştır. Bu nüfus yoğun olarak kalede oturmaktadır ve diğer kalabalık mahalleler şehrin sanat ve ticaret merkezleri yakınındadır. Toplam nüfusa oranla % 13-15'lik bir kısım gayri müslim vardır ki bunlar arasında Ermeniler, Rum ve Yahudilere göre daha kalabalıktır. Nüfusun çeşitli zümreler açısından analizi yapılmış ancak yeterli verilerin elde edilememesi sebebiyle askerî sınıfın şehir nüfusunun yaklaşık % 13-15'ini oluşturduğu tahmininde bulunularak reaya arasında 51 daldaki üretim yapan sanatkarlar zümresi tespit edilmiştir. Konya'nın nüfus seyri ise yıllara nazaran; 1520-30 tarihlerinde 6.185; 1571-80 arasında 15.356; 1584'de 18.491 olarak hesaplanmıştır. Nüfusun mahallelere göre dağılımında 119 mahallenin küçük birimler halinde olduğu, az nüfus barındırdığı ve bunlardan birinin 16 vergi yükümlüsüyle Hıristiyan mahallesi olduğu belirtilmiştir.

III. bölüm, Toplumsal İlişkiler Bakımından Osmanlı Şehri (Yönetim-Ekonomi-Sosyal Hayat) (s. 61-157) ne ayrılmıştır. Yönetim (s. 61-88) incelenirken her iki şehrin idarî sistem içindeki yeri ile kazâ dairesinde bulunan nahiye, köy, mezraa, çiftlik ve yörük cemaatlerine ait tımarlar üzerinde durulmuştur. Şehirde sancakbeyi başta olmak üzere subaşı, yatakçı (ases), kethüdâ yeri, kalede bulunan dizdâr, kethüdâ ve kadı hakkında genel ve konuyu ilgilendiren sicil kayıtlarından örnekli bilgiler verilmiştir. Ekonomi (s. 89-125) kısmında sınaî ve ticarî hayatı yoğun olan şehirlerin dahilî ticarî yapılanmaları ele alınarak, esnaf örgütü, sicillerdeki bilgilerin yardımıyla değerlendirilmiş ve esnaf grupları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Sanayi ve ticareti düzenleyen ve kontrol eden ihtisab müessesesi ve ilgili kavramlara örneklerle açıklama getirilmiştir. Ankara'nın sof ticareti ile bu ticaretle uğraşan Venedikli, Lehli ve İngilizler sicil kayıtlarına göre incelenerek, sof ticareti için geçerli mukataa kayıtları üzerinde durulmuştur. Dönemin para meselelerinin anlaşılabilmesi için 1585 ve 1600 yılı devalüasyonları açıklanarak, 1583-1600 yılları arasında Ankara'da paranın durumu sicillere göre tablo halinde düzenlenmiştir. Sosyal Hayat (s. 125-157) bahsinde sosyal tabakalanmaya dikkat çekilerek, askerî sınıf içinde yer alan ümerâ ve ilmiye mensubu olan ulemâ ile ilgili kayıtlardan elde edilen bilgiler ışığında

değerlendirmeler yapılmıştır. Şehirdeki reâyâ içinde büyük tüccar ve esnaf takımıyla eşraf ve âyân üzerinde durulmuş ayrıca *celebi* unvânı hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Şehrin sosyal yerleri ve günlük hayattan bahsedilirken sosyal bir birim olan mahallelerden müteşekkil şehrin zimmîlerle birlikte bir bütün teşkil ettiği, şehirde temel yönetim birimi olan ve bir câmi veya mescidin cemaati olup birbirlerine müteselsilen kefil olan mahallelinin de dayanışma içerisinde mahalle avâız akçası vakfı gibi sosyal yardım fonlarına sahip oldukları vurgulanmıştır. Câmi, mescid gibi dinî yapılarla, bozahane, kahvehane, meyhane, hamam gibi sosyal yapıları, mesire ve bayram yerleri hakkında bilgiler verilmiştir. Dinî bayramlar, evlenme törenleri, mahalli eğlenti günleri ve esnaf şenlikleri ile ilgili sicillerde rastlanan kayıtlara da yer verilmiştir. Kısaca aile üzerinde de durulduktan sonra suç ve suçlularla ilgili kadı mahkemesine yansıyan belgelerden söz konusu dönemde Ankara ve Konya'daki asâyiş problemleri ortaya konulmuştur.

Sonuç (s. 158-162) bölümünde elde edilen bulgular ana başlıklar halinde vurgulanmıştır. Bölümlere ait dipnotlar kitabın arkasında notlar (s. 163-224) kısmında verilmiştir. Çalışmada kullanılan malzeme, kaynaklar ve incelemeler başlıkları altında bibliyografya (s. 225-231) da gösterilmiştir. Kitaba son olarak kişi, yer adları ve konulara göre düzenlenmiş dizin (s. 232-247) eklenmiştir.

Görüldüğü üzere, Ankara ve Konya örneğinde Osmanlı klâsik döneminin *'kent tipolojisi'*ne ilişkin belirlemeler yapmayı amaçlayan yazar, kaynaklardan derlenmiş bilgilere dayanarak ortaya koyduğu çalışmasıyla, Osmanlı şehrinin özelliklerini belirlemeye yönelik çalışma yapan araştırmacıların ilkleri arasına girmiştir. Çalışmada Ankara'ya ilişkin ayrıntılı belge taramasının yapılmış olması, ağırlıklı olarak Ankara'nın XVI. yüzyıl sonlarındaki durumunun değişik yönleriyle incelenmesi, yazarın belirttiği gibi esere *'Ankara Tarihi'* hüviyetini de kazandırmaktadır. Kitapta atıflar olmasına rağmen (meselâ s. 29, 32, 44) elde edilen bilgilerin gösterildiği plân ve haritaların ilâve edilmediği görülmektedir. Eserin, XVI. yy. sonu ve XVII. yy. başları Osmanlı Devleti tarihinin iki şehir ölçeğinde karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği geniş kapsamlı tarih çalışmaları içerisinde yerinin önemi tartışılmazdır. Bu bakımdan yoğun bir emek neticesinde ortaya çıkan çalışmanın konuyla ilgilenenlerle, yaşadığı şehrin tarihini merak eden Ankara ve Konyalıların dikkatinden kaçmayacağı kanaatindeyiz.

VEHBİ GÜNAY

